

ČÁST DRUHÁ

SKUTKOVÉ PODSTATY BEZDŮVODNÉHO OBOHACENÍ

Občanský zákoník v rámci demonstrativního výčtu skutkových podstat bezdůvodného obohacení (zakotveného v § 2991 odst. 2) rozlišuje plnění bez právního důvodu, plnění z právního důvodu, který odpadl, protiprávní užití cizí hodnoty a plnění za obohaceného, co měl po právu plnit sám. Z výčtu obsaženého v § 451 odst. 2 zák. č. 40/1964 Sb. zůstaly zachovány prvé dvě jmenované skutkové podstaty, poslední zmíněná skutková podstata odpovídá dikci § 454 zák. č. 40/1964 Sb. a zbývající případ – protiprávní užití cizí hodnoty – je formulací nově použitou. Výslovně již nejsou uvedeny případy plnění z neplatného právního úkonu (nyní právního jednání) a majetkového prospěchu získaného z nepoctivých zdrojů, z čehož však (již s ohledem na zdůrazňovanou neuzavřenost výčtu skutkových podstat) nelze v zásadě usuzovat na zúžení ani rozšíření předpokladů vzniku závazků z bezdůvodného obohacení.

I. PLNĚNÍ BEZ PRÁVNÍHO DŮVODU

Plnění bez právního důvodu tvoří značně širokou kategorii případů bezdůvodného obohacení, kde již od samého počátku nebyl důvod k tomu, aby určitá osoba nabyla majetkového prospěchu, a již v okamžiku jeho získání lze tedy hovořit o vzniku bezdůvodného obohacení. Příčinou přesunu majetkových hodnot, pro něž neexistuje žádný právní důvod, může být v první řadě omyl (ačkoli plnění v omylu není jediným myslitelným případem naplnění této skutkové podstaty bezdůvodného obohacení – lze si představit např. též plnění nedluhu, k němuž byl ochuzený donucen).

Judikatura

O plnění bez právního důvodu jde (...) tehdy, jestliže právní důvod k plnění od počátku vůbec neexistoval; např. plnění poskytnuté omylem tomu, kdo nebyl věžitelem, plnění poskytnuté v domnění, že je jím plněn dluh, ačkoli žádný neexistoval (tzv. plnění nedluhu), apod. (**NS 33 Cdo 3923/2008**)

Klasickým příkladem omylu je dvojitá úhrada jednoho dluhu, při níž dlužník poskytne věřiteli dlužné plnění, tuto transakci řádně nezaeviduje a následně věřiteli plní podruhé, tentokrát však již po zániku původně existujícího dluhu splněním, tedy bez právního důvodu. Otázka, komu lze přičíst zavinění vzniku daného omylu, není vzhledem k objektivní podstatě bezdůvodného obohacení určující, poněvadž i ochuzený, který se plnění nedluhu mohl při vyvinutí odpovídající péče vyvarovat, má v zásadě právo na vrácení nedůvodně pozbytých majetkových hodnot.

Judikatura

Jestliže dlužníkům věřitel obdrží poté, co dluh zanikl splněním (...), další plnění na tento dluh, jde – nazíráno ze strany takového věřitele – o majetkový prospěch, který získal plněním bez právního důvodu (...); toto bezdůvodné obohacení pak je povinen (...) vydat tomu, na jehož úkor se takto obohatil (tomu, kdo mu takové plnění poskytl). Ve vztahu založeném takovým plněním je věřitel, který obdržel přeplatek dluhu, v rozsahu tohoto přeplatku dlužníkem a osoba, která tento přeplatek poskytla, ve stejném rozsahu jeho věřitelem. **(NS 29 Odo 289/2001)**

Plnění bez právního důvodu může být důsledkem situace, kdy se strany domnívají, že mezi sebou uzavřely smlouvu, a přikročí k plnění, podle práva však taková smlouva nevznikla (nejde o to, že by byla smlouvou neplatnou, ale o to, že zde nenastalo účinné přijetí nabídky, jímž k uzavření smlouvy dochází). Občanský zákoník obsahuje určité nástroje pro to, aby bylo možné sjednání smlouvy dovést i tam, kde by to doposud mohlo být problematické (srov. například § 1740 odst. 3 či § 1751 odst. 2 obč. zák.), přesto i nadále nelze vyloučit občasně situace, v nichž se až poté, co strany započnou s plněním, ukáže, že podmínky uzavření kontraktu mezi nimi nebyly naplněny.

Vzhledem k přípustnosti zcela neformálního uzavírání většiny smluv mohou navíc vyvstávat problémy s prokázáním uzavření smlouvy. I tam, kde smlouva fakticky vznikla, ale její sjednání není možné před soudem přesvědčivě doložit, budou k nastolení majetkové rovnováhy sloužit nároky z bezdůvodného obohacení plněním bez právního důvodu.

Příklad

Dohodne-li se zprostředkovatel G se zájemcem H ústně na poskytování zprostředkovatelských služeb, při soudním uplatnění nároku na nezaplacenou provizi však zjistí, že nebude schopen existenci smlouvy dokázat, nemusí být v řízení neúspěšný, jelikož i v případě bezesmluvního plnění bude v rozsahu odpovídajícím prokazatelně realizovanému plnění potenciálně oprávněn požadovat odměnu obvyklou.

Plnění bez právního důvodu může být vyvoláno též omylem v osobě věřitele. Kromě jednoduchých příkladů v podobě zadání nesprávného čísla účtu při platebním příkazu či zaplacení nájemného původnímu pronajímateli bytu poté, co nemovitost změnila majitele (čímž došlo i ke změně v osobě pronajímatele, srov. § 2221 odst. 1 obč. zák.), si lze představit i právně poměrně sofistikované situace.

Lze například vyjít ze závěru judikatury, že má-li povinný M pohledávku za poddlužníkem N a tato pohledávka je v rámci exekuce přikázána oprávněnému O, nemůže poddlužník poté, co je mu exekuční příkaz doručen, již dosáhnout zániku svého dluhu tím, že poskytne dlužné plnění povinnému M (svému původnímu věřiteli), nýbrž jen plněním oprávněnému O.

Judikatura

Z dikce § 313 o. s. ř. (...) se podává, že doručením usnesení o nařízení výkonu rozhodnutí příkázáním pohledávky ztrácí povinný právo na vyplacení pohledávky... Poddlužník zde nemůže přivodit zánik svého závazku jeho splněním původnímu věřiteli... Výplatou oprávněnému se pak dlužník povinného zproští své povinnosti vůči povinnému... **(NS 28 Cdo 3432/2013)**

Pokud by poddlužník přesto splnil svou povinnost přímo povinnému, jeho dluh by nezankl, takže by proti němu oprávněný O mohl přikázanou pohledávku s úspěchem uplatnit. Poddlužník by byl nucen plnit „podruhé“, přičemž vrácení toho, co nejprve plnil povinnému M, by se směl domáhat jakožto bezdůvodného obohacení plněním bez právního důvodu.

Jiný příklad by mohla představovat situace, v níž by měla osoba A sjednáno škodové (např. havarijní) pojištění s pojistitelem B, pojištěná věc by byla poškozena v důsledku jednání osoby C a pojistitel by poškozenému A vyplatil pojistné plnění, kterým by byla způsobená škoda zcela pokryta. Pokud by za dané situace poškozenému další peněžité plnění poskytl škůdce C coby náhradu škody, jednalo by se o plnění bez právního důvodu, jelikož dle § 2820 obč. zák. pohledávka na náhradu škody již dříve přešla z poškozeného A na pojistitele B. Pojistitel by tak mohl proti škůdci uplatnit nárok na náhradu škody, zatímco poškozený by byl povinen škůdci vydat bezdůvodné obohacení představované přijatou peněžitou náhradou.

Judikatura

Plnil-li dlužník peněžité dluh někomu jinému než svému věřiteli, pak osoba, jíž takto plnil, získala bezdůvodné obohacení (plněním bez právního důvodu) na úkor dlužníka, a nikoli na úkor jeho věřitele. Poměry dlužníkovy věřitele se tímto plněním nikterak nezměnily, jelikož jeho pohledávka vůči dlužníku trvá v nezměněném rozsahu... **(NS 29 Odo 364/2001)**

V praxi se velmi často setkáváme s případy zhodnocení cizí věci bez právního důvodu. Nezřídka jsou podobné investice zvyšující hodnotu předmětu náležejícího jinému důsledkem omylu ohledně toho, komu k oné věci svědčí vlastnické právo. Může však jít např. též o situaci, v níž stavební úpravy určitého objektu provede podnájemce, jenž není v žádném smluvním vztahu s pronajímatelem coby jeho vlastníkem. Judikatura se nebránila ani tomu, aby bylo jako plnění bez právního důvodu dávající potenciálně vzejít právu na vydání bezdůvodného obohacení chápáno zhodnocení pronajímaného objektu nájemcem bez souhlasu pronajímatele (zhodnocení předmětu nájmu nájemcem se souhlasem pronajímatele je upraveno speciálně v § 2220 obč. zák. a nezakládá nárok z bezdůvodného obohacení). V obdobných případech však musíme věnovat pozornost tomu, zda není uplatnění nároku na vydání bezdůvodného obohacení vyloučeno tzv. liberačním důvodem (blíže viz část třetí) dle § 2997 odst. 1 věty druhé obč. zák. (vědomé obohacení druhého plněním bez právního důvodu), potažmo pravidlem zakotveným v § 3001 odst. 2 obč. zák., dle něhož je obohacený zproštěn povinnosti vydat náhradu za bezdůvodné obohacení, jež získal bez svého svolení (srov. část pátou).

Judikatura

Uskutečnil-li (...) změny na pronajatých nebytových prostorách na své náklady podnájemce (subjekt odlišný od nájemce), ačkoliv v právním vztahu k pronajímateli není, šlo z jeho strany o plnění bez právního důvodu... **(NS 30 Cdo 1364/2007)**

V ustanovení § 667 odst. 1 věty čtvrté zák. č. 40/1964 Sb. (nyní § 2220 obč. zák. – *pozn. aut.*) je upraveno speciální právo nájemce na vypořádání investic vložených do pronajaté věci se souhlasem pronajímatele (...); jde-li o zákonem upravené speciální právo nájemce, které se promlčuje v obecné promlčecí době, nemůže jít o bezdůvodné obohacení... **(NS 26 Cdo 410/2010)**

V případě „neodsouhlasené“ změny věci by [nájemkyni] mohlo vzniknout pouze právo na vydání bezdůvodného obohacení... **(NS 26 Cdo 1746/2014)**

Praxe aplikující občanský zákoník z roku 1964 řešila podle pravidel o bezdůvodném obohacení též případy zhodnocení společné věci jedním ze spoluvlastníků bez dohody s ostatními spoluvlastníky, resp. bez přijetí rozhodnutí většiny spoluvlastníků (NS 22 Cdo 216/2011). Nový občanský zákoník ovšem obsahuje zvláštní úpravu vypořádání mezi spoluvlastníky ve svém § 1136, napříště se tudíž právní vztahy vyplývající z investic do společné věci přednostně posoudí dle tohoto speciálního ustanovení.

Procesní souvislosti

Může být do určité míry kontroverzní, kdo nese ve sporu z bezdůvodného obohacení důkazní břemeno ohledně skutečnosti, že zde nebyl žádný právní důvod pro uskutečnění plnění. Prakticky tkví podstata nastíněné otázky v tom, jak má soud rozhodnout, je-li bezpečně doloženo, že osoba A poskytla osobě B určité plnění, avšak je zde stav nejistoty ohledně toho, zda pro dané plnění existoval právní důvod, či nikoli, tj. nepodařilo se prokázat, že se plnění opíralo o existující, byť třeba neplatný, právní důvod, zároveň však nebyla dokázána ani opačná verze o absenci titulu pro uskutečnění majetkovým přesun.

Dosavadní judikatura zastávala stanovisko, jež je podle našeho názoru vhodné zachovat i za současné právní úpravy, podle něhož nedoložení právního důvodu pro prokazatelně uskutečnění plnění jde k tíži tomu, kdo je obdržel.

Judikatura

Domáhá-li se (...) žalobce vrácení určitých částek s tvrzením, že tyto částky žalovanému předal, leží na něm důkazní břemeno o tomto tvrzení. Je naopak na žalovaném, který tvrdí, že plnění přijal na základě smluvního ujednání, aby prokázal existenci a obsah tvrzené dohody, podle níž není k vrácení plnění povinen. Jestliže však žalovaný uvedenou skutečnost neprokázal, neunesl v tomto směru důkazní břemeno, a není-li v řízení zjištěn ani jiný právní důvod přijetí plnění, znamená to, že právní titul na jeho straně chybí, takže plnění bylo přijato bez právního důvodu. **(NS 25 Cdo 2744/99)**

Pokud nebylo sporné, že [žalovaný] od žalobce peníze obdržel, bylo na [žalovaném], aby prokázal, že měl k převzetí peněz právní důvod... Stejně tak by žalovaný nesl důkazní břemeno ohledně případného „skrytého darování“... Jinými slovy, darování by mohlo představovat právní důvod, na jehož základě by si mohl žalovaný peníze ponechat, ale jeho existenci by opět musel tvrdit a prokázat právě žalovaný. **(NS 28 Cdo 1808/2012)**

Občanský zákoník ve svém § 2997 odst. 1 větě druhé výslovně uvádí, že právo na vrácení bezdůvodného obohacení nemá ten, kdo jiného obohatil s vědomím, že k tomu není povinen (ledaže plnil z právního důvodu, který později nenastal nebo odpadl). Toto pravidlo, jež obsahuje jeden z liberačních důvodů vylučujících vznik bezdůvodného obohacení, ovšem pokládáme za protinormu,¹⁰ jejíž podmínky by měl dokazovat ten, po němž je požadováno vydání přijatého plnění. Popsaný náhled na rozložení důkazního břemene nijak nepřekáží závěru, že by soud měl v rámci volného hodnocení důkazů věnovat odpovídající pozornost též otázce, zda veškeré skutkové

¹⁰ Srov. MACUR, J. *Důkazní břemeno v civilním soudním řízení*. Brno: Masarykova univerzita, 1995, s. 46–47.

okolnosti případu nasvědčují existenci omylu na straně toho, kdo plnění poskytl, či zdali se plnitel zpětně nesnaží účelově zpochybnit své vlastní vědomé jednání.

Dodejme ještě, že účastník, jenž v rámci své procesní obrany nadnese, že mu pro přijetí sporných majetkových hodnot svědčil právní důvod, musí daný titul náležitě specifikovat (např. uvést, že plnění převzal coby půjčku poskytnutou na základě smlouvy uzavřené se žalobcem dne 21. 5. 2016). Nepostačí pouhé tvrzení, že předmětný přesun majetku činil důvodným blíže neupřesněný právní vztah. Je nutné vymezit, o jaký poměr se jednalo, identifikovat právní skutečnost, jíž byl založen, apod. (srov. NS 32 Odo 432/2005, NS 33 Cdo 2299/2014).

II. PLNĚNÍ Z PRÁVNÍHO DŮVODU, KTERÝ ODPADL

Na rozdíl od skutkové podstaty plnění bez právního důvodu v tomto případě právní důvod v době plnění existoval a až později došlo k jeho odpadnutí (tj. pozbytí jeho právních účinků), čímž se z plnění na základě něho poskytnutého stalo bezdůvodné obohacení. Mají-li být naplněny pojmové znaky plnění z právního důvodu, který odpadl, muselo ke skutečnosti, jež činí poskytnuté plnění bezdůvodným obohacením, dojít až poté, co bylo plněno. Plnění, k němuž došlo ve chvíli, kdy již původně existující právní titul pozbyl své právní účinky, by muselo být hodnoceno jako plnění bez právního důvodu.

Judikatura

O bezdůvodném obohacení vzniklém plněním z právního důvodu, který odpadl, je namísto hovořit za předpokladu, že právní důvod k plnění v době, kdy je poskytováno, existuje. Došlo-li však k naplnění rozvazovací podmínky ještě před tím, než bylo v souladu s obsahem právního úkonu započato s plněním, nemohou být pojmové znaky této skutkové podstaty bezdůvodného obohacení dány. Plnila-li tedy jedna strana druhé způsobem ujednaným ve smlouvě, která již před okamžikem uskutečnění plnění coby právní důvod přestala působit, mohlo se jednat toliko o plnění bez právního důvodu... **(NS 28 Cdo 2598/2014)**

Hlavní případy odpadnutí právního důvodu, jež mohou být velmi rozmanité, rozebereme níže. Obecně lze předeslat, že je vždy třeba zkoumat, zda ta či ona právní skutečnost skutečně činí nedůvodným již realizované plnění (pak vskutku představuje odpadnutí právního důvodu a dává vzniknout nárokům z bezdůvodného obohacení), nebo zda směřuje toliko k ukončení právního vztahu mezi příslušnými subjekty směrem do budoucna, aniž by však měla odejmout právní důvod již uskutečněným přesunům majetkových hodnot.

Judikatura

Skutková podstata bezdůvodného obohacení získaného plněním z právního důvodu, který odpadl, dopadá na ty případy, kdy v okamžiku poskytnutí plnění existoval právní důvod plnění, který však následně, v důsledku další právní skutečnosti, ztratil své právní účinky (odpadl)... Okamžikem odpadnutí právního důvodu se poskytnuté plnění stává bezdůvodným obohacením. **(NS 28 Cdo 3113/2007)**

1. Odstoupení od smlouvy

Snad nejfrekventovanější příčinou odpadnutí právního důvodu je odstoupení od smlouvy, tj. jednostranné právní jednání, kterým se smluvní závazek ruší od počátku (srov. § 2004 obč. zák.). Právě proto, že se odstoupením od smlouvy v zásadě nastoluje stav, jako by mezi dotčenými subjekty příslušný smluvní vztah nikdy neexistoval, je na již uskutečněné plnění od okamžiku účinnosti odstoupení nutno nahlížet jako na bezdůvodné obohacení z právního důvodu, který odpadl (nedošlo-li ovšem k odstoupení toliko ohledně části plnění, jež dosud nebyla poskytnuta). Je nicméně třeba mít na paměti, že v občanském zákoníku je celá řada ustanovení, jež různou měrou modifikují práva a povinnosti stran smlouvy po jejím zrušení odstoupením. Tato zvláštní pravidla se uplatní před obecnou úpravou bezdůvodného obohacení obsaženou v § 2991 a násl. obč. zák. Takto například § 1831 a § 1834 obč. zák. za specifikovaných okolností zcela vylučují vznik bezdůvodného obohacení na straně spotřebitele odstoupivšího od smlouvy, v souladu s nímž bylo poskytováno plnění ve formě služeb. Jiný příklad můžeme najít v úpravě některých zvláštních případů odstoupení od smlouvy o dílo, u nichž je částečně speciálně regulováno právo zhotovitele na zaplacení poměrné části ceny díla (viz § 2612 odst. 2, § 2622 odst. 3 a § 2627 obč. zák.), aniž by byla pravidla o bezdůvodném obohacení zcela vytěsněna.

Judikatura

Odstoupením od smlouvy je smlouva zrušena s účinky „od počátku“ (*ex tunc*). V právních vztazích účastníků smlouvy nastává stejný stav, jako kdyby ke smlouvě vůbec nedošlo. Zrušení smlouvy s účinky „od počátku“ znamená nejen to, že smlouva ztrácí své právní účinky a že neposkytuje základ pro právní vztahy účastníků. Mezi stranami se zrušení smlouvy „od počátku“ projevuje zejména tím, že se obnovují jejich práva a povinnosti v té podobě, v jaké je měly k předmětu smlouvy před jejím uzavřením (tedy obnovuje se „původní stav“). Bylo-li na základě takto zrušené smlouvy plněno, jde o bezdůvodné obohacení získané plněním z právního důvodu, který odpadl (...), a každý z účastníků zrušené smlouvy je povinen vrátit druhému vše, co podle ní dostal... **(NS 28 Cdo 3369/2013)**

Shodný účinek jako odstoupení od smlouvy má prodlení dlužníka se splněním povinnosti z tzv. fixního závazku (§ 1980 obč. zák.), u něhož je zřejmé, že věřitel nemá zájem na opožděném plnění (tj. plnění po sjednaném datu pro něj má nulovou nebo pouze zanedbatelnou ekonomickou hodnotu).

2. Následná nemožnost plnění

K odpadnutí důvodu plnění může dojít též pro následnou nemožnost plnění. Právně relevantní nemožností ve smyslu § 2006 a násl. obč. zák. je trvalá objektivní nesplnitelnost sjednaného závazku, nikoli pouhý fakt, že se plnění stalo nákladnějším, jeho realizace je obtížnější, že jej lze splnit pouze s pomocí třetí osoby, apod. Zánik závazku přitom přivodí toliko nemožnost plnění, k níž dojde teprve dodatečně (v průběhu existence závazku). Pakliže by bylo sjednané plnění nemožné již v okamžiku účinnosti smlouvy, kterou měl být závazek založen, byla by důsledkem neplatnost takového právního jednání, protože by zamýšlený závazek vůbec nevznikl. Závazek pro nemožnost plnění zaniká, jakmile objektivně nastane stav trvale vylučující splnění povinností, jež tvoří jeho obsah. Tímto okamžikem dojde k odpadnutí příslušeného právního důvodu a na plnění, jež se v souladu s ním doposud uskutečnilo, je třeba hledět jako na bezdůvodné obohacení.

Judikatura

Následná nemožnost plnění způsobuje zánik povinnosti dlužníka plnit, a to ze zákona, přičemž závazek plnit zanikne okamžikem, kdy nemožnost plnění nastala. **(NS 32 Cdo 3334/2010)**

Nejpozději tímto dnem žalovaná ztratila reálnou možnost dostát svým závazkům ze smlouvy (...), a to s tím důsledkem, že tato smlouva zanikla pro nemožnost plnění na straně žalované a plnění, které žalobce na základě smlouvy (...) žalované poskytl, se stalo bezdůvodným obohacením získaným plněním z právního důvodu, který odpadl. **(NS 28 Cdo 4942/2010)**

Příklad

Jako příklad lze uvést situaci, v níž osoba I (budoucí kupující) sjedná s osobou J (budoucí prodávající) smlouvu o smlouvě budoucí, v souladu s níž má dojít k uzavření smlouvy o koupi individuálně určených automobilů. Osoba I složí na základě řečené smlouvy sjednaný obnos, který má být po uzavření kupní smlouvy „započítán“ na kupní cenu, avšak dříve než může dojít k uzavření zamýšlené kupní smlouvy, jsou automobily zcela zničeny při požáru skladiště. Smlouva o smlouvě budoucí tím zanikne pro nemožnost plnění (její smysl již nemůže být realizován, jelikož po zániku předmětu koupě není myslitelné platné

uzavření kupní smlouvy) a peněžité plnění poskytnuté osobou I se stane bezdůvodným obohacením z právního důvodu, který odpadl.

Je však nutno mít na paměti, že nemožnost plnění může být toliko částečná. Při částečné nemožnosti plnění závazek zanikne pouze v té části, v níž se skutečně stal nesplnitelným, ledaže z povahy závazku nebo z účelu smlouvy známého stranám při jejím uzavírání plyne, že zbývající (možné) plnění nemá pro věřitele význam. Pakliže by osoba O (pronajímatel) uzavřela s osobou P (nájemcem) smlouvu o nájmu domu na dobu 5 let, přičemž v průběhu čtvrtého roku trvání nájmu by danou nemovitost zničil požár, zanikl by nájemní vztah s účinky do budoucna. Pokud by např. nájemce P hned na počátku zaplatil nájemné za celých 5 let nájmu, stala by se bezdůvodným obohacením ta část uhrazeného obnosu, jež by odpovídala nájemnému za dobu od požáru do dne, kdy měl nájemní vztah podle ujednání stran skončit. Bylo by ovšem protismyslné nahlížet jako na bezdůvodné obohacení i na plnění, které si strany poskytly před požárem (tj. na zaplacené nájemné a přenechání užívacího práva k nemovitosti) – plnění, k němuž došlo před zánikem předmětu nájmu, se následným požárem nestalo zpětně nemožným, takže se jedná o přesun majetkových hodnot, k němuž došlo v souladu s účinnou nájemní smlouvou, tj. řádným právním důvodem.

3. Zrušení závazku dohodou

Judikatura Nejvyššího soudu dlouhodobě akceptuje jako jeden z případů odpadnutí právního důvodu plnění dohodu stran o zrušení závazku. Při rozhodování o tom, jak bude probíhat následné vypořádání smluvních stran, je pak třeba vycházet primárně z projevů jejich vůle v dohodě o zániku závazku. Dohodnou-li se strany smlouvy o poskytování přepravních služeb uzavřené původně na dva roky, že svou spolupráci ukončí a vzájemný závazkový vztah zruší, mohou si sice ujednat, že tato dohoda mezi nimi bude mít zpětné účinky, a že tedy navodí situaci, jako by nikdy žádného závazku nebylo, protože se na plnění, jež si navzájem poskytly v průběhu uplynulého roku, bude nahlížet jako na plnění z právního důvodu, který odpadl. Spíše ale očekáváme, že účinky své dohody o zrušení závazku budou strany směřovat toliko do budoucna, takže za bezdůvodné obohacení bude možné pokládat např. zálohu na služby, jež měly být poskytovány v následujícím období, zatímco plnění, jež mezi stranami proběhlo před uzavřením dohody o zrušení závazku, bude nadále možné pokládat za důvodné.

Judikatura

Ústavněprávní princip zákazu zpětné účinnosti zavazuje zákonodárce v legislativním procesu. Smluvní retroaktivita je však v oblasti občanského práva nejen známá, ale i přípustná.

Jde o důsledek plynoucí ze zásadní smluvní autonomie. Je totiž na účastnících smlouvy, aby posoudili a rozhodli, od kterého okamžiku založí účinnost smlouvy... V případě nepochybného a výslovného smluvního ujednání je obecně zpětná účinnost dohody přípustná, pokud není v rozporu s kogentní normou. **(NS 23 Cdo 5457/2014)**

V dané věci si strany dohodly, že mezi nimi zanikají závazky ze smlouvy o spolupráci ze dne 1. 4. 2000... V rozsahu splněných závazků (...) měly strany právo na vrácení plnění. Tyto nároky bylo nutno posoudit podle ustanovení o vrácení bezodůvodného obohacení, konkrétně ustanovení § 457 zák. č. 40/1964 Sb. (nyní § 2993 obč. zák. – *pozn. aut.*), podle něhož je v případě, že byla zrušena smlouva, každý z účastníků povinen vrátit druhému vše, co podle ní dostal... **(NS 32 Odo 1208/2005)**

4. Splnění rozvazovací podmínky

Též v případě, že k odpadnutí právního jednání coby právního důvodu dochází v důsledku splnění rozvazovací podmínky v něm obsažené, závisí účinky na výkladu projevu vůle smluvních stran. Bude opět třeba postavit najisto, zdali měla rozvazovací podmínka směřovat k odstranění právního důvodu i pro plnění již realizované. Je-li například kupní smlouva uzavřena s výhradou schválení věci kupujícím ve zkušební době (srov. § 2150 a § 2151 obč. zák.), pak naplnění rozvazovací podmínky bude logicky směřovat právě ke zpětnému odstranění právního důvodu s následkem povinnosti stran vrátit si navzájem, co si dle smlouvy plnily.

Judikatura

Splněním rozvazovací podmínky (...) právní důvod k plnění s následky podle § 451 odst. 2 zák. č. 40/1964 Sb. (nyní § 2991 odst. 2 obč. zák. – *pozn. aut.*) odpadne, aniž by strana musela rozvazovací podmínku v nějaké lhůtě uplatňovat. To, co bylo řečeno, ovšem platí, nebylo-li smlouveno stranami něco jiného. **(NS 33 Cdo 4342/2011)**

5. Zrušení smlouvy (smluvního závazku) soudem

Některé dosud neznámé případy odpadnutí právního důvodu plnění mohou nastat při uplatnění institutu zrušení smlouvy (resp. smlouvou založeného závazku) soudem, jež občanský zákoník za určitých okolností umožňuje, nastal-li hrubý nepoměr mezi právy a povinnostmi stran smlouvy. Soud může (na návrh smluvní strany, které je tato nerovnováha k tíži) zrušit smlouvu, v níž se strany zavázaly ke vzájemnému plnění, přičemž je však plnění jedné z nich v hrubém nepoměru k tomu, co poskytla strana druhá (§ 1793 odst. 1 obč. zák.). Ze smyslu tohoto nástroje odstranění nerovnováhy v postavení subjektů soukromého práva zřejmě plyne, že zrušením smlouvy dojde k odpadnutí právního důvodu pro veškeré již uskutečněné plnění a strany si

budou povinny vzájemně vydat, co podle smlouvy doposud obdržely (což naznačuje i zákonná formulace, dle níž se zkrácená strana může domáhat „navrácení všeho do původního stavu“). Pakliže soud přikročí ke zrušení smlouvy dle § 1766 odst. 1 obč. zák. pro zvlášť hrubý nepoměr v právech a povinnostech smluvních stran, k němuž došlo teprve dodatečně vlivem podstatné změny okolností, může tím být rovněž vyvoláno odpadnutí právního důvodu již uskutečněného plnění.

Příklad

Lze si představit situaci, v níž kupující A již zaplatil prodávajícímu B určitou část ceny za dodání komplexního strojního zařízení a strana B svou povinnost dodat tento předmět dosud nesplnila. Je-li za tohoto stavu závazek, který doposud nezanikl splněním, zrušen soudem, právní důvod pro zaplacení peněžité částky osobou A odpadl, a ta má tudíž právo na jeho vrácení. Ovšem v případě, že by osoba B byla povinna dodávat každý měsíc určité množství zboží osobě A, jež by za tyto dodávky průběžně platila, a teprve po devíti měsíčních plněních by došlo ke změně okolností odůvodňující zrušení daného závazku, bylo by namíste usuzovat, že zrušit by bylo možné toliko dosud nesplněnou část závazku, neboť v rozsahu týkajícím se dodávek realizovaných v průběhu předchozích devíti měsíců již závazek zanikl splněním.

6. Odvolání příslibu a jiné případy nerealizovaných záměrů

Z praktického hlediska není bez významu, že rozhodovací praxe jako právní důvod uznává též rozmanitá neformální jednání, z nichž lze usuzovat na budoucí ekonomický smysl příslušného přesunu majetkových hodnot. Již v první kapitole jsme zmínili, že za důvodné plnění se pokládá záloha, kterou poskytne jedna strana druhé ještě před uzavřením smlouvy (viz § 1807 obč. zák.). Podobně v situaci, kdy jsou osobě svěřeny peníze za určitým účelem (aniž by zde byl smluvní závazek, např. příkazního typu), odpadá právní důvod pro toto plnění až ve chvíli, kdy vyjde najevo, že se účel, pro nějž bylo toto svěření provedeno, neuskuteční.

V judikatuře byly řešeny též situace, kdy osoba provedla stavební úpravy zlepšující stav nemovitosti druhého, přestože s vlastníkem nebyla ve smluvním vztahu a pouze spoléhala na jeho příslib, že na ni příslušná stavba bude posléze převedena apod. Podle okolností konkrétního případu se může jevit vhodné pohlížet na takové zhodnocení cizí věci jako na plnění opírající se o právní důvod, jenž ve chvíli, kdy bude zřejmé, že nedojde k budoucímu ději, který by umožnil investující osobě získat zamýšlený prospěch z nákladů, jež na předmětný objekt vynaložila, odpadne. Důvodem, proč si soudy tuto konstrukci osvojily, je především to, že kdyby bylo na stavební úpravy nahlíženo jako na plnění, jež od počátku postrádá právní důvod, počala by promlčecí lhůta běžet okamžikem jejich provedení. Investující subjekt by